

TERMINOLOGIJS ISTORIJA

Stasys KEINYS

Lietuvių kalbos institutas

MAIRONIS IR MŪSŲ LITERATŪROS MOKSLO TERMINOLOGIJA

Ginkime kalbą, žemę, jos būdą!

Maironis

Turbūt nėra lietuvio, be pačių mažųjų, pirmus gyvenimo žingsnius težengiančių, kuris nebūtų girdėjęs Maironio vardo. Daugelis be vargo pasakytų vieną kitą jo eilėraščių ar padainuotų bent jau seniai tautos giesmėmis pasidariusias „Lietuva brangi“ ar „Kur bėga Šešupė“. Jau keturioms ar penkioms mūsų žmonių kartoms Maironis kėlė ir tebekelia tautinio susipratimo, lietuviškumo dvasią, stiprino ir tebestiprina ją sunkiomis išbandymų dienomis. Dar gyvas vadintas „lietuvių dainių karaliumi“ (Tumas 1924: 219) ar „didžiuoju Lietuvos poetų kunigaikščiu“¹, nors trečiame praeito amžiaus dešimtmetyje verstas nuo sosto, Maironis visiems laikams lieka pačių didžiųjų lietuvių rašytojų draugė. Nuo XIX šimtmečio galo tauta savo vingiuotais keliais žengia su Maironiu, jo vis įkvepiama, stiprinama ir paakinama.

Tačiau Maironis buvo ne vien poetas. Jau Tumas-Vaižgantas draudžiamojo laiko literatūros paskaitose, pabrėždamas Maironio vientisumą, vienlypiškumą, nors galįs rodytis triveidis, trijų specialybių žmogus, vardijo: „istorininkas – teologas – dainius“ (Tumas 1924: 73). Išėjus tokiai kalbai, norint būtų galima kalbėti apie jo keturveidiškumą ar penkiaveidiškumą. Juk visus keturis savo kunigystės dešimtmečius jis (Maciulevičius, Mačiulis) buvo pedagogas – Kauno kunigų seminarijoje, Petrapilio dvasinėje akademijoje ir Lietuvos universitete (1930 m. gavusiame Vytauto Didžiojo universiteto vardą),

¹ Šiuos L. Giros žodžius savo monografijoje *Maironis* mini V. Zaborskaitė (1968: 343).

ilgametis šių mokslo įstaigų profesorius, ėjęs jose taip pat įvairias vadovaujamas pareigas (vadinasi, kaip dabar sakytume, buvęs mokslo organizatorius), beje, ir dėstęs, bent jau paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį, ne vien teologijos mokslus, bet ir literatūrą – Kauno kunigų seminarijoje visuotinę, Lietuvos universitete kurį laiką pačioje to universiteto pradžioje – lietuvių literatūrą. Tai galima laikyti patvirtinimu, kad pirmas brandos atestatą gavusio Jono Mačiulio pašaukimas – stoti į universitetą studijuoti literatūros – nebuvo atsitiktinis dalykas. Labai greitai paklusęs antrajam savo pašaukimui (kunigystei), jis visą gyvenimą liko ištikimas ir pirmajam. Maironis – ne vien poetas, dainius. Jis – literatas platesne prasme. Lygiai kaip ir kultūrininkas, visuomenės veikėjas, lietuvių kalbos reikalų kėlėjas, daug prisidėjęs prie jos teisių gynimo, vaidmens didinimo ir ypač šiuolaikinės meninės kalbos ugdymo. Iš Maironio poezijos kalbos ypač krinta į akis du dalyku, kuriuodu tiksliai yra pasakiusi profesorė Vanda Zaborskaitė. Tai, pirma, „Maironis visados kūrė aiškios minties poeziją“ (Zaborskaitė 1968: 463) ir, antra, „Reikėjo būti labai giliai suaugusiam su liaudies kalba, o tuo pačiu ir su liaudies mentalitetu, kad galėtum kurti kalbos formas, kurias pati liaudis priėmė kaip savas“ (Zaborskaitė 1968: 475).

Liudijama, kad pats Maironis tikruoju savo pašaukimu laikęs ne meną, ne poeziją, bet mokslą (Mykolaitis-Putinas 1936: 241). Mokslo pirmybę pabrėžė jau jo amžininkas ir bendražygis Vaižgantas, poeto šešiasdešimtmečio proga Lietuvos universitete skaitęs apie jį kursą: „Ne mokslui jis tarnauja poėtiniais² savo gabumais, tik mokslu poezijai, o poezija – Tėvynės sveikatai“ (Tumas 1924: 77). Mokslas visai suartino Maironį su terminologija, su tikybos ir mokslo kalbos dalykais. Dar, matyt, kunigų seminarijoje tebesimokydamas, kartu su J. Tumu jis gavo taisyti M. Valančiaus *Mokslo Rymo-katalikų kalbą* (žr. Zaborskaitė 1968: 49, išnaša), parašė *Apsakymus apie Lietuvos praeigą*, kurie buvo išleisti Tilžėje 1891 m. ir kurių vėliau išėjo dar trys perdirbti leidimai (paskutiniai du smarkiai pakeista antrašte

² Jokie ano meto kalbos dalykai, taip pat rašyba ir skyryba šiame straipsnyje niekur netaisyti.

– *Lietuvos istorija* 1906 m. ir *Lietuvos praeitis* 1926 m.). Vėliau Dvasinėje akademijoje paskelbtame darbe *Praelectiones de justitia et jure quos habuit in Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Academia Petropolitana Joannes Matsulewicz, Theologiae Moralis et Pastoralis Professor*, be prancūziškų, lenkiškų, rusiškų, pateikta ir lotyniškų teisės terminų lietuviškų atitikmenų (Zaborskaitė 1968: 266). Pluoštas literatūros mokslo terminų vartojamas *Trumpoje lietuvių rašliavos apžvalgoje*, įdėtoje 1906 m. *Lietuvos istorijos* leidime. Ir pagaliau gausu šios ir gretimų sričių terminų 1926 m. penktu *Maironio raštų* tome išleistoje *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje*. Šiame straipsnyje norima kiek platėliau pažvelgti į tos knygos literatūros mokslo terminus.

Maironis buvo vienas iš pirmųjų mūsų kultūros ir mokslo vyrų, literatūrą specialiojoje ir aukštojoje mokykloje dėščius lietuviškai. Tad jo vartoti terminai atspindi pradinį dabartinės to dalyko terminijos raidos tarpsnį. Pats autorius apie šį savo darbą įžangoje rašė: „Neturėdamas laiko gilesnėms visuotinės literatūros studijoms, vis dėlto norėdamas šiek tiek padėti šiame dalyke studijuojančiai mūsų jaunomenei, pagaminau kad ir netobulą ir trumputę visuotinės literatūros istoriją“ (Maironis 1926: 4). Matyt, tas darbas visų pirma buvo skiriamas paties Maironio klausytojams klierikams, nes, kaip teigia V. Zaborskaitė, šio „vadovėlio pagrindu Maironis dėstė visuotinę literatūrą kunigų seminarijoje“ (Zaborskaitė 1968: 342). Beje, tai rodo ir pats rašytojų bei jų kūrinių aiškinimas, dažnai pabrėžiamas rašytojų ir jų kūrybos santykis su dorove, tikyba, o naujesnių laikų – ypač su Katalikų Bažnyčia. Vietomis pasakoma, kurie rašytojai ar jų kūriniai yra patekę į Katalikų Bažnyčios draudžiamų knygų sąrašą. Turint galvoje tokią išskirtinę Maironio vadovėlio paskirtį, smarkiai perdėti rodosi I. Slavinskaitės teiginiai, kad *Trumpa visuotinės literatūros istorija* „nėra bent kiek rimtesnis užsienio literatūrai studijuoti tinkamas darbas“ ir kad moralizavimo tendencija jame esanti „tiek stipri, kad net neobjektyvi, o kartais ir įkyri“ (Slavinskaitė 1992: 27). Beñdrai pažinčiai su pasaulio literatūra ši knyga visai gerai galėjo tikti ne tik klierikams, bet ir platesnei katalikų, ir ne vien jų, moksleivijai. Maironio, kad ir glaustai, yra pateiktas daug platesnis pasaulio literatūros vaizdas negu truputį anksčiau išleistuose G. Petkevičaitės-Bitės *Pasauli-*

nės literatūros istorijos vadovėlyje (I d. Rytai, Kaunas, 1922; II d. Graikai, Kaunas, 1924) ir V. Dubo *Įvade į bendrąją literatūrą* (Kaunas–Marijampolė, 1923). O vertinti kalbamą Maironio vadovėlį, kaip ir apskritai praeities žmonių darbus, reikėtų ne vien pagal tai, kiek, kuo ir kam jie gali būti įdomūs ar naudingi prabėgus daugeliui metų (išliekamoji vertė), bet ir pagal tai (gal net visų pirma), kokie jie buvo pasirodymo meto aplinkybėmis ir koks tuomet buvo ar galėjo būti (jei nesama tiesioginių įrodymų) jų vaidmuo.

Iš *Trumpos visuotinės literatūros istorijos* surinkta netoli tūkstančio (tiksliau – per 950) literatūrotyros terminų bei jų variantų. Čia neįskaitomi nomenklatūriniais pavadinimais laikytini tokie žodžių junginiai, kaip *aigiptiečių lyrika* 30³, *angliškoji amerikonių literatūra* 173, *anglų pseudoklasicizmas* 153, *arabų poėta* 23, *babiloniečių epas* 25, *čekų liaudies tverība* 232, *danų literatūra* 228, *dramatiškieji kinų veikalai* 8, *europiečiai rašytojai* 21, *graikų stabmeldžių rašytojas* 51, *graikų krikščionių rašytojas* 81, *indų poezija* 17, *ispanų drama* 121, *ispanų dramaturgai* 125, *italų romantizmas* 113, *italų sonetų sekimai* 144, *japonų literatiški veikalai* 9, *latvių literatūra* 266, *lenkų patriotas lyrikas* 257, *lyriški žydų tvariniai* 27, *mauritaniška poezija* 23–24, *norvegų rašytojas* 230, *prancūzų rašliava* 71, *rašomoji rusų literatūra* 235, *rusinų poetai* 233 „ukrainų poetai“, *rusų liaudies tvariniai* 234, *Skandinavijos literatūra* 223, *slavių literatūra* 231, *Šekspyro veikalų tyrinėjimai* 149, *tautinė ispanų literatūra* 130, *tautiškoji germanų epopėja* 182, *visuomeninis graikų epas* 35, *žuvėdų romantikas* 231 „švedų romantikas“ ir kt.

Pirmiausia šiame straipsnyje Maironio vartoti terminai yra suskirstyti pagal reikšmę, o po to aptariaimi raiškos atžvilgiu.

Terminų reikšmės skyriai

1. Trečdalis (daugiau kaip 300) *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* vartojamų terminų ir jų variantų yra literatūros ir kūriniių

³ Šalia pavyzdžių parašyti skaitmenys rodo *Trumpos visuotinės literatūros istorijos* (Maironio raštai 5, Kaunas, 1926) puslapį, iš kurio jie paimti (dažniausiai tai yra pirmas pastebėtas pavartojimo atvejis).

rūšių bei žanrų pavadinimai, pvz.: *drama* 8 (*idėjinė drama* 279, *istoriška drama* 123 ir *istoriškoji drama* 204, *klasiška drama* 211 „klasikinė drama“, *lyriška drama* 277, *religinės italpos drama* 127 „religinio turinio drama“), *kritika* 112 (*kritikos rašinys* 194, *kritikos straipsnis* 206, *literatiška kritika* 228), *lyrika* 4 (*didaktiškoji lyrika* 8), *poėzija* 6 (*dirbtinė poėzija* 121, *liaudies poėzija* 196, *puritoniška poėzija* 176, *tautiška poėzija* 183); *proza* 5; *anekdotas* 142, *apysaka* 36 (*istoriška apysaka* 261, *komiška apysaka* 204), *apysakaitė* 30, *balada* 73 „baladė“, *baletas* 16 „tokia indų dramų rūšis“, *bylina* 234, *ciklius dainų* 69, *daina* 4 (*istoriška daina* 68, *liaudies daina* 196, *liaudies epinė daina* 182, *meilės daina* 101, *meilės ir vyno daina* 59, *patriotinė daina* 269, *tautos daina* 177), *dainelė* 38 (*meilės dainelė* 30), *ditirambas* 37, *eilėraštis* 210 (*asmeninis lyriškas eilėraštis* 276, *dramatiškas eilėraštis* 263, *lyrinis eilėraštis* 214 ir *lyriškas eilėraštis* 198), *eilės* 18 (*baltos eilės* 259, *dramatinės eilės* 258, *epiškos eilės* 258, *lyrinės eilės* 90, *metriškos eilės* 178, *pornographiškos eilės* 61, *tvirkinančios eilės* 61), *eilutės* 267 „trumpas eilėraštis?“, *ekloga* 62 (ir *eklogas* 88), *elegija* 15, *epas* 25 (*alegoriškai karžygiškas epas* 144, *karžyginis epas* 31, *karžyginis liaudies epas* 248, *komiškas epas* 112, *liaudies epas* 177, *mytiškai karžyginis epas* 224 ir *mythologiškai karžygiškas epas* 234, *stabmeldiškai karžygiškas epas* 178, *tautinis epas* 76, *visuomeninis epas* 232), *epigrama* 58, *epinykija* 37 „senovės graikų pergalės giesmė“, *epitaphija* 62, *epodas* 58, *epopeja* 161, *farsas* 181, *giesmė* 108 (*bažnytinė giesmė* 122, *džiaugsmo giesmė* 275, *epiška giesmė* 179, *erotinė giesmė* 37, *istoriška giesmė* 71, *kariška giesmė* 209 ir *karo giesmė* 177, *karžyginė giesmė* 177 ir *karžygiška giesmė* 137, *laidotuvių giesmė* 30, *liaudies giesmė* 136, *lyriniai epiška giesmė* 228, *lyriška giesmė* 36, *meilės giesmė* 141, *mythologiška giesmė* 137, *pasaulinio pobūdžio giesmė* 142, *patriotinė giesmė* 207 ir *patriotiška giesmė* 142, *religinė giesmė* 192, *religiniai karžygiška giesmė* 178, *religiškai mytiška giesmė* 178, *stabmeldiškai religinė giesmė* 177, *šventoji giesmė* 188, *tautos giesmė* 18), *giesmelė* 37 (*puotų giesmelė* 59), *himnas* 10, *humoreska* 270, *idilija* 35 „idilė“, *kalamburas* 66, *kancona* 102, *kasida* 18, *komedija* 15 (*dvasinė komedija* 122, *komedija apsiausto ir kalavijo* 122, *pasaulinė komedija* 47 „pasaulietinė komedija“), *laiškas* 56 (*poėtiškas laiškas* 120), *legenda* 9 (*religinė legenda* 68, *šventoji legenda* 227), *madrigalas* 105, *melodrama* 16 „tokia indų dramų rūšis“, *miraklis* 143,

mįslė 4, *mysterija* 121, *mytas* 25 (*karžygių mytas* 267), *nataka* 16 „tokia indų dramų rūšis“, *novelė* 8 (*piemenėlių novelė* 118), *oda* 6 „odė“, *opera* 16 „tokia indų dramų rūšis“, *padavimas* 6 (*mytiškas padavimas* 61, *tautos padavimas* 179), *panegirikas* 66, *pasaka* 4 (*liaudies pasaka* 83, *modernė pasaka* 272, *pusiau mytiška pasaka* 251), *pasakojimas* 11 „apsakymas“ (*epiškas pasakojimas* 6, *jumoristinis pasakojimas* 262, *karžygiškas pasakojimas* 140, *mytologiškai didaktiškas pasakojimas* 36, *poetiškas lengvas pasakojimas* 61, *poetiškas pasakojimas* 57, *satyriškas pasakojimas* 121), *patarlė* 28, *peanas* 37 (ir *pejanė* 37), *poėma* 11 (*istoriška poėma* 238 ir *istoriškoji poėma* 266, *karžygiška poėma* 228, *lyriniai epinė poėma* 157, *meilės poėma* 11, *mytiškai alegoriška poėma* 21, *pasaulinė katalikiškoji poėma* 256, *patriotiškai alegoriška poėma* 233, *pusiau satyriška poėma* 186, *romantiška poėma* 20, *satyriška poėma* 164, *tautinė poėma* 63), *poemėlė* 257, *psalmė* 27 (*atgailos psalmė* 26), *rapsoda* 32, *rauda* 28, *romanas* 8 (*antireliginis romanas* 96, *fantastiškas romanas* 252, *gotinis romanas* 161, *istorinis romanas* 161 ir *istoriškas romanas* 160, *jumoristiškas romanas* 204, *komiškai satyriškas romanas* 74, *picaresco romanas* 127, *raiteliškas romanas* 128 „riterių romanas“, *satyriškas romanas* 128, *šeimyninis romanas* 154), *romansas* 117, *romantinė istorija* 142, *rūna* 274 (*lyriška rūna* 274), *saga* 223, *sakmė* 14 „pasakėčia“, *satyra* 37 (*dramatiška satyra* 44), *scenos vaizdelis* 207, *sestina* 102, *sonetas* 102 (*meilės sonetas* 144), *tragedija* 15 (*istoriškoji tragedija* 277, *meilės tragedija* 145, *pasaulinė katalikiškoji tragedija* 256, *patriotinė tragedija* 113), *trenas* 37 „graikų laidotuvių giesmė“, *trotaki* 16 „tokia indų dramų rūšis“ ir kt.

Knygoje vartojamas pluoštelis sudėtinių sujungiamųjų šios rūšies įvardijimų, pvz.: *apysaka-novelė* 268, *apysaka-idilija* 154, *apysaka-romanas* 154, *daina-legenda* 70, *drama idilija* 208, *drama-komedija* 52 (plg. ir *komedija-drama* 123), *drama-tragedija* 126, *giesmė-balada* 241, *giesmė legenda* 178 (plg. ir *legenda-giesmė* 138), *komedija-satyra* 83, *legenda pasaka* 206, *novelė-idilija* 118, *novelė-pasakojimas* 208, *oda-carmina* 59, *oda-epinykija* 38, *pasaka-saga* 140, *poėma-idilija* 200, *poėma-epopėja* 179, *poėma-romanas* 238, *rapsoda-giesmė* 32, *romanas-pasakojimas* 96, *satyra-elegija* 37, *trilogija-tragedija* 218, *vaidinimas-misterija* 72.

Prie šio skyriaus galima skirti ir šiuos terminus: *kronika* 144 (*eilėta kronika* 9), *literatūros istorijos studija* 205, *literatūros paskaita* 252,

literatūros prelekcija 253, metraštis 55, monographija 67, pamokslas 249, škicas 173, trilogija 40 (dramatiška trilogija 182), [literatūros] tvareinių recenzijos 3.

Rūšinių pavadinimų vartojama ir su bendraisiais terminais *kūrinys 44* (pvz.: *dramatinis kūrinys 127 ir dramos kūrinys 56, epiškas kūrinys 269, lyrinis kūrinys 131, lyros kūrinys 98, literatūros kūrinys 232, originalus kūrinys 194*), *tvarinys 6* „kūrinys“ (pvz.: *dramatinis tvarinys 130, epiškai dramatiškas tvarinys 28, epiškas tvarinys 26, liaudies tvarinys 184, lyrikos tvarinys 90 ir lyrinis tvarinys 57 bei lyriškas tvarinys 20, lyriškai dramatiškas tvarinys 169, literatūros tvarinys 75, poėzijos tvarinys 27, satyriškas tvarinys 85*), *veikalas* (pvz.: *didaktiškas veikalas 18, dramatinis veikalas 144 ir dramatiškas veikalas 16, dvasiškas veikalas 267, epiškas veikalas 15, klasiškas veikalas 3, liaudies tverybės veikalas 182, lyrinis eilėmis veikalas 115, lyrinis veikalas 92 ir lyriškas veikalas 15, lyriškai dramatiškas veikalas 16, literatiškas veikalas 9 ir literatūros veikalas 9, originališkas tverybės veikalas 205, pasaulinės literatūros veikalas 4, poėtiškas veikalas 179, prozaiškas religinio turinio veikalas 248, tverybės veikalas 240*) ir *raštai* (pvz.: *kritiški raštai 206, satyriški raštai 85*).

2. Septintadalį (apie 140) aptiktų *Trumpos visuotinės literatūros istorijos* terminų sudaro su literatūros kūryba ir kūriniais susiję ypatybių ir veiksmų įvardijimai, t. y. grynai atsietos reikšmės terminai. Didesnė jų dalis įvardija ypatybes, pvz.: *akcijos gyvumas 123* „veiksmo gyvumas“, *akcijos įdomumas 123, artizmas 92* „meniškumas“, *didaktizmas 77, dramatizmas 77, eiliavimo lengvumas 255, eilių lengvumas 193, eilių melodingumas 59, eilių ritmika 263, eilių skambumas 60, elegiškas jautrumas 93, expresija 255, formos dailumas 99, formos tobulumas 59, idealizmas 46, individualizmas 89, individualus lirizmas 240, jausmų gilumas 60, jausmų jėga 60, klasiškas grožis 199, komiškumas 190, lyrizmas 23, literatiškas vaisingumas 123, melancholija 273, misticizmas 21, nihilizmas 243, objektyviškumas 66, optimizmas 229, originalumas 172, pesimizmas 66, plastika 192, plastiškumas 205, poėtiškas skonis 59, poėtiškumas 27, poėtų erotizmas 270, psichologinė veikėjų tikrenybė 149, psichologizmas 46, raiteliškumas 205 „riteriškumas“, *ritmo lengvumas 59, ritmo įvairumas 59, rytų asketizmas 21, sąmojingumas 261, satyrizmas 243, sentimentalizmas 54* „jausmingumas“, *simbolika 264, skepticizmas 213, stiliaus gražumas 255, stiliaus poėtin-**

gumas 254, stiliaus vaizdingumas 254, stiliaus vienodumas 205, subjek-
tizmas 98, subtyliškas grožis 199, technikos tobulumas 126, temos pla-
tumas 19, tragizmas 212, trejopas vienodumas 76 „trys vienumai“, tu-
rinio įdomumas 166, turinio menkumas 59, vaizdingumas 210, vaiz-
duotės turtingumas 193, veikalo tragizmas 147.

Prie ypatybę žyminčių terminų grupės skirtini ir literatūros laiko-
tarpų, srovių, mokyklų ir kt. įvardijimai, nors darybos atžvilgiu ne
visi jie ar pagrindiniai jų dėmenys yra ypatybių pavadinimai. Pvz.:
„audros ir varžto“ periodas 201, baironizmas 130, dekadentiškai mysti-
kinė srovė 273, dekadentizmas 99, „Ežerų mokykla“ 158 (Anglijoje),
futurizmas 99, gongorizmas 120 „ispanų lyriko Gongoros sekėjų kūry-
ba“, humanizmas 108, impresionizmas 273, Jaunoji Vokietija 213 „to-
kia literatūros srovė“, „Jaunosios Vokietijos“ periodas 215, klasiciz-
mas 89, klasiškas periodas 74, literatų ratelis 90, literatūros draugija 98,
literatūros žydėjimo laikotarpis 52 (ir literatūros žydėjimo periodas 7),
makaronizmo laikotarpis 249 (lenkų literatūros), naturalizmas 94, ne-
oromantizmas 215, parnasistų draugija 98, pseudoklasicizmas 75 (arba
prancūziškas klasicizmas 78), realizmas 94 (ir realizmo pakraipa 216),
renesansas 73, retorų mokykla 56, romantinis laikotarpis 269, roman-
tizmas 89 (ir romantizmo pakraipa 205, romantizmo srovė 237, senti-
mentalis romantizmas 176), simbolizmas 99, subjektvizmo srovė 279,
verterizmas 199 (arba weltschmerz 199), viduramžiai 105 (ir viduri-
niai amžiai 64, viduramžis 67).

Trečdalis abstraktų yra veiksmų, vyksmų ir būsenų įvardijimai,
pvz.: aimanavimas 263, aiškinimas 108, aistetiškas pasigerėjimas 199,
akcija 16 „dramos veiksmas“ (ir dramos akcija 76, natūrali akcija 78,
akcijos sukoncentravimas 190), aprašymas 10, asmenų veikimas 217
(dramose), atvaizdavimas 204, deklamacija 187, didaktiškas moraliza-
vimas 6, eiliavimas 7, eilių skambesys 247, estetiniai jausmai 3, harmo-
ningas garsų suderinimas 219, idealizavimas 158, ilgesys 278, individu-
alio jausmo pasireiškimas 4, išlavinimas meniško skonio 187, jausmas
211 (lyriškas jausmas 135, skurdus jausmas 233), klasiško grožio supra-
timas 191, kūryba 43 (poetinė kūryba 219), literatiškas darbas 60, litera-
tiškas veikimas 141, literatūros pažanga 268, literatūros sužydėjimas 56,
literatūros žydėjimas 55, liūdesys 262, logingos iškalbos išsivystymas 52,
protavimas 211, rezignacija 262, sąmojingas pašiepimas 23, skaitymas

258, *tautinės poezijos atgimimas* 179, *tveryba* 51 „kūryba“ (*liaudies tveryba* 186, *poetiška tveryba* 5), *veikalų pastatymas* 53 (teatre), *veiksmas* 45 (dramos), *verkšlenimas* 264, *versifikacija* (*eiliavimas*) 7.

3. Trečią pagal gausumą terminų skyrių sudaro literatūros kūrybos dalyvių (kūrėjų ir atlikėjų) įvardijimai. Tokių terminų yra kiek daugiau kaip dešimtadalis (per 100) visų sulasytų Maironio literatūros terminų. Pvz.: *artista* 170 „menininkas“ ir *artistas* 39 „kūrinio atlikėjas teatre“, 170 „menininkas“, *autorius* 31 (*nežinomas autorius* 179), *bardas* 136, *cenzorius* 53, *dailininkas* 97 „menininkas, kūrėjas (apie rašytoją)“, *dainininkas* 37, *dainius* 8 (*dainius poėta* 36), *dekadentas* 172, *dramaturgas* 15, -ė 279, *enciklopedistas* 193, *epikas* 62, *genijus* 238 (*pasaulinis genijus* 253, *pasaulinis literatūroje genijus* 101), *giesmininkas* 137 (*giesmininkas bardas* 136, *giesmininkas-poėta* 136, *giesmininkas-skaldas* 226), *humanista* 74, *kalbėtojas* 65 „oratorius“, *klasikas* 74, *klausytojas* 149, [kūrinio] *komentorius* (*aiškintojas*) 102, *komikas* 235 „komedijų rašytojas“, *kritikas* 15, *kūrėjas* 273, *laikraštininkas* 276, *lyrikas* 18, -ė 279 (*pasaulinis lyrikas* 58 „pasaulio masto lyrikas“), *literatas* 56, *literatūros tverėjas* 116, *lošikas* 41 „aktorius“, *mecenatas* 56 (*literatų rėmėjas-mecenatas* 56), *meisterzingeris* 185, *menininkas* 35 (*menininkas poėta* 277), *ministrelis* 139, *minnezingeris* 179, *moteris rašytoja* 222, *neoromantikas* 273, *novelistas* 217, -ė 276, *oratorius* 56, *pamėgdžiotojas* 199 „sekėjas“, *pasekėjas-rašytojas* 127, *patriotas lyrikas* 257, *poėta* 12, -ė 71 (*epinis poėta* 65, *klasiškas poėta* 88, *liaudies poėta* 276, *lyrinis poėta* 92, *mytiškas poėta* 31, *nacionalis poėta* 130, *poėta-artista* 35, *poėta epikas* 249, *poėta-lyrikas* 113, *poėta-patriotas* 120), *prozaikas* 56, *pseudoklasikas* 113 (*pseudoklasikas-dramaturgas* 127), *rašytojas* 7, -a 222 (*akademinis rašytojas* 176, *apysakų rašytojas* 269, *dramatinis rašytojas* 143 ir *dramatiškas rašytojas* 99 „dramų rašytojas“ bei *dramų rašytojas* 396, *idėjinis rašytojas* 244, *idilijų rašytojas* 50, *komedijos rašytojas* 46 ir *komedijų rašytojas* 39, *novelių rašytojas* 219, *originalus rašytojas* 274 „pats kuriantis (ne verčiantis) rašytojas“, *proza rašytojas* 111, *rašytojas-artista* 109, *rašytojas poėta* 132, *rašytojas-romantikas* 173, *realistas rašytojas* 217, *realistiškos pakraipos rašytojas* 246, *romanų rašytojas* 8, *romanų rašytoja-realistė* 168, *sakmių rašytojas* 76 „pasakėčių rašytojas“ (*pasaulinis sakmių rašytojas* 84), *tragedijų rašytojas* 39), *realista* 276 (ir *realis-*

tas 95) „realizmo šalininkas“, *romanistas* 211 „romanų rašytojas“, *romantikas* 210, *satyrikas* 121, *skaitytojas* 166, *skaldas* 226 (*skaldas-giesmininkas* 224), *stilistas* 249, *šventųjų legendų pasakotojas* 226, *tragikas* 46, *trubadūras* 68, *truveras* 68, *tverėjas* 161 „kūrėjas“ (*literatūros tverėjas* 116), *vaidila* 145 „aktorius“, *vertėjas* 274, *žiūrėtojas* 279 „teatro žiūrovas“ ir kt.

4. Beveik tiek pat, kiek literatūros kūrybos dalyvių įvardijimai, sudaro bendrieji literatūros mokslo terminai, pvz.: *cenzūra* 277, *dailė* 39 „meniškumas?“, *dvasios aristokratija* 57, *estetika* 46 „grožis?“, *folkloras* 6, *forma* 27 (*antiška forma* 88 „antikinė forma“, *artistinė forma* 239 „meniška forma“, *dramatiško dialogo forma* 61, *dramų forma* 95, *eilių forma* 215, *romanų forma* 95), *grožio ir dailės dėsniai* 3, *harmonija* 176, *idėalas* 14, *iškalba* 56, *įtalpa* 7 „turinys“, *kūrinys* 44, *lyrikos regradis* 92, *literatiška vertė* 113, *literatūra* 3 (*dainuojama literatūra* 4 „dainos“, *kalbama literatūra* 4 „pasakos, mįslės“, *klasiška literatūra* 132, *pasaulinė literatūra* 11 „pasaulio literatūra“, 267 „pasaulietinė literatūra“ bei *pasaulio literatūra* 161, *rašyta literatūra* 274 ir *rašomoji literatūra* 4 bei *raštiškoji literatūra* 274, *tautinė literatūra* 130, *visuotinė literatūra* 3), *literatūros dokumentai* 6, *literatūros istorija* 197, *literatūros mokslas* 3, *literatūros paminklai* 68, *literatūros periodas* 27, *literatūros rūšys* 31, *literatūros srovė* 17, *menas* 25, *mytologija* 225, *mūza* 58, *nuorašas* 9, *originalas* 3, *panorama* 66, *poėtinė vertė* 139 (ir *poėtiška vertė* 6), *poėtiška jėga* 34, *poėzijos teorija* 60, *pseudoklasiškos taisyklės* 76, *pseudonimas* 82, *rašymo manija* 59, *rašinys* 21 „parašytas kūrinys“, *rašliava* 100, *retorika* 56, *sekimas* 64, *senovės antiška dvasia* 75, *stilistika* 194, *stilius* 11 (*dirbtinis stilius* 156, *poėmos stilius* 152, *poėtiškas stilius* 89, *prozos stilius* 107), [*kūrinio*] *struktūra* 65, *talentas* 99 (*dramatiškas poėto talentas* 212, *lyrinis talentas* 93 ir *lyriškas talentas* 88, *originalis talentas* 276, *poėtinis talentas* 57 ir *poėtiškas talentas* 62), *tautosaka* 207, *technika* 230, *tematas* 43 „tema“ (*bibliškas tematas* 189), *tendencija* 262, *tonas* 57, *turinys* 9 (*istoriškas turinys* 239, *lyrikos turinys* 241, *pasaulinis turinys* 10, *religinis turinys* 27, *tvarinių turinys* 170), *tvarinys* 6 „kūrinys“, *vaidentuvė* 12 „vaizduotė“, *vaizdas* 28 (*poėtingas vaizdas* 135), *vaizduotė* (*kūrybinė vaizduotė* 216, *laki vaizduotė* 206, *romantinė vaizduotė* 208, *turtinga vaizduotė* 271), *vertimas* 237 (*psalmių vertimai* 248), *vidujinė prasmė* 219, *vyzijos* 279, *žurnalistika* 237.

5. Daugmaž dvylikta terminų dalis (apie 80) įvardija turinio ir raiškos (formos) priemones, pvz.: *aforizmas* 54, *alegorija* 21, *alegoriškas rašymo būdas* 71, *aliteracija* 7, *antitezė* 27 (ir *antitezis* 11), *asonansas* 68, *beitas* 19 „dvieilis (persų)“, *chorėjas* 36, *dialogas* 16 (gyvas *dialogas* 124), *distichas* 61, *dvieilis* 19, 61, *eiliavimo būdas* 190 (*apsunkinto eiliavimo būdas* 72, *lengvas eiliavimo būdas* 190), *epitetas* 35, *figura personifikacija* 271, *fonas* 28, *forma* (*dirbtinė forma* 72, *išdailintos formos* 75, *išviršinė forma* 7, *klasiškoji forma* 204 ir *klasiškos formos* 75, *laiškų forma* 60, *legendos forma* 117, *romanų forma* 95, *subtyliai artistiška forma* 220 „subtiliai meniška forma“, *tobula forma* 264), *gamtos reginys* 35, *gamtos vaizdas* 269, *hegzametas* 36, *intryga* 129 (*komedijų intryga* 53), *ironija* 66, *jambas* 21, *jumoras* 156 (*satyriškas jumoras* 219), *juokas* 23, *karikatūra* 235, *leitmotyvas* 79 (*dramos leitmotyvas* 212), *lengvas pašiepimas* 186, *metaphora* 64, *metras* 72, *metrika* 249, *motyvas* 194 (*biblinis motyvas* 279), *nerimuotos baltos eilės* 151, *oktava* 120, *palyginimas* 28, *paradoksas* 172, *paralelizmas* 7, *pasakojimų branduolys* 64, *pasakojimų nukrypimai (digresijos)* 152, *pasaulinis elementas* 72 „pasaulietiškas elementas (bažnytinėse dramose)“, *patosas* 271, *paveikslas* 269 „vaizdas“, *pėda* 68, *pentametas* 36, *perdėjimas* 278, *personifikacija* 106, *reališkas elementas* 152 „tikrovės elementas“, *rimas* 7, *ritmas* 21 (*švelnus ritmas* 272), *ritmika* 99 (*garsų ritmika* 219), *ritmų kalba* 62, *sarkazmas* 162, *satyriškai-jumoristinis elementas* 208, *simbolis* 271 (*centrinis simbolis* 229), *stilistikos priemonės* 271, *siužetas* 79, *šaržas* 53, *šešimąstis (hegzametas)* 34, *tercina* 103, *veiksmo apystovos* 149.

6. Mažiausius literatūros terminų reikšmės skyrius sudaro kūrinų dalių (a) ir kūrinių veikėjų (b) įvardijimai. Jų yra beveik 50, t. y. truputį daugiau negu dvidešimtoji visų čia apžvelgiamų terminų dalis. Pvz.:

a) *aktas* 15 „dramos kūrinio veiksmas (dalis)“, *eilutė* 7 „poezijos kūrinio dalis“ (*ižanginės eilutės* 32), *epizodas* 11, *fragmentas* 18, *ižanga* 16, *knygutė* 144, *malda* 16 „indų dramos pradžia“, *pasakojimas-epizodas* 129, *poėtinga vieta* 11, *prakalba* 56 „sakoma kalba“, *prologas* 74, *scena* 16 „dramos kūrinio dalis“ (*grupių scenos* 149, *komiška scena* 124, *patetiškiausia scena* 78, *tragiška scena* 124, *veikimo scenos* 16), *titulas* 39 „antraštė“, *tomas* 95, *užbaiga* 260, *užvardinimas* 55 (ir *užvardymas* 64) „antraštė“, *vardas* 9 „antraštė“ (*tragedijos vardas* 54);

b) *asmenys* 78 „veikėjai“ (*centralinis asmuo* 114 ir *centrinis asmuo* 242, *svarbesnieji kurinių asmenys* 164, *veikią asmenys* 46, *veikiantieji asmenys* 40 ir *veikiantys asmenys* 192, *vyriausias asmuo* 19, *vyriausias veikiantis asmuo* 164), *tipas* (*asmenų tipai* 95, *komiškas tipas* 148, *veikiančiųjų asmenų tipai* 201), *veikėjas* 38 (*svarbiausias veikėjas* 47, *veikėjas aktorius* 38, *veikėjai-asmenys* 96), *žvėrys alegorijos* 237.

7. *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* vartojama per pusšimtį kalbos mokslo terminų. Daugiausia tai apibūdinamieji pačios kalbos įvardijimai, ir tai natūralu – juk grožinė literatūra yra žodžio menas, o kalba, paties Maironio žodžiais, yra literatūros įrankis (p. 67). Pvz.: *kalba* 9 (*aiški kalba* 185, *archaiška kalba* 168, *dabartinė inteligentų kalba* 248–249, *daili kalba* 74, *gyva kalba* 192, *graži kalba* 185, *jautri kalba* 192, *klasiška kalba* 124, *lengva kalba* 200, *literatiška kalba* 265 „literatūrinė (bendrinė) kalba“, *natūrali kalba* 156, *naujosios kalbos* 174, *paprasta kalba* 156, *paslaptiinga kalba* 273, *poėtinga kalba* 134, *rašto kalba* 276, *raštų kalba* 51, *rimta elegantiška kalba* 54, *turtinga kalba* 172, *tvarinių kalba* 278), *kalbos dailinimas* 73, *kalbos dailumas* 247, *kalbos gražumas* 60, *kalbos grožis* 176, *kalbos negerbimas* 235, *kalbos nuoširdumas* 255, *kalbos patobulinimas* 75, *kalbos skambumas* 153, *kalbos taisyklės* 75, *kalbos tobulumas* 193, *kalbos turtingumas* 59, *kalbų mišinys* 67. Prie apibūdinamųjų įvardijimų čia skiriami ir šie: *archaizmo posakiai* 265, *beprasmingi naujadarai* 273, *liaudies posakiai* 265, *tamsūs posakiai* 17, *ciniški be skonio sakiniai* 74, *dviprasmingi nepadorūs sakiniai* 149, *juokinantys sakiniai* 187, *literatiškoji tarmė* 101, *betiksliai skambūs žodžiai* 273, *iškalbingai gražūs žodžiai* 28, *kilnūs žodžiai* 28, *sinonimiški žodžiai* 27.

Grynų kalbotyros terminų tėra mažesnė dalis, pvz.: *balsė* 31, *demoitiniai ženklai* 29, *dialektas* 67 (*liaudies dialektas* 54), *garsas* 178, *germanizmas* 268, *germanizacija* 268, *gramatika* 267, *hieratiniai-šventi raštženkliai* 29, *išsireiškimas* 49 „pasakymas“, *kylis (vąšas)* 24, *kylraštis* 24, *rašyba* 5, *skiemuo* 25, *tarmė* 30, *žodynas* 267, *žodis* 97, *žodžių pradžia* 178.

8. Iš gretimų sričių knygoje yra vartojama po pluoštelį leidybos ir teatro terminų (apie 40). Abi šios sritys yra tiesiogiai susijusios su grožine literatūra, tiksliau jos skelbimu, viešinimu.

Daugiau yra leidybos terminų, pvz.: *almanachas* 276, *egzempliorius* 74, *enciklopedija* 9, *knygos* 9 (*dvasinio turinio knygos* 274, *šventos*

knygos 17 ir šventosios knygos 9), *literatiškas laikraštis* 196, *savaitinis laikraštis* 268, *rinkinys* (*baladų rinkinys* 157, *eilėraščių rinkinys* 92, *eilių rinkinys* 90, *elegijų rinkinys* 62, *karžygiškų giesmių rinkinys* 232, *lyrikos kūrinių rinkinys* 233 ir *lyrikos rinkinys* 220, *lyrinių eilėraščių rinkinys* 217, *lyrinių eilių rinkinys* 91, *lyrinių tvarinių rinkinys* 220, *lyriškai epiškų eilių rinkinys* 168, *lyriškas rinkinys* 216, *maldų rinkinys* 10, *novelių rinkinys* 174, *priežodžių rinkinys* 274, *rapsodų rinkinys* 232, *rinkinys pamokančių sakinių* 14, *sakmių rinkinys* 14 „pasakėčių rinkinys“, *šventų giesmių rinkinys* 275), *spaudinys* 277, *spaustuė* 275.

Kalbant apie dramaturgiją, yra pavartota keliolika teatro terminų, pvz.: *amfiteatras* 39, *artistų-lošikų trupė* 144, *artistų trupė* 82, *choras* 38 (graikų dramos), *dekoracijos* 39, *scena* 100, *scenos efektai* 126, *scenos uždangalas* 39, *teatras* 53 (*tautos teatras* 279), *vaidinimai* 39.

Maironio knygoje yra vartojama ir filosofijos, religijos, visuomenės gyvenimo ir dar kitų sričių terminų, tačiau šiame darbe jie neap-
tariami.

Baigiant terminų apžvalgą pagal reikšmę ir iš dalies pagal jų vartojamąją sritį, reikia pasakyti, kad, turint galvoje palyginti nedidelę *Trumpos visuotinės literatūros istorijos* knygos apimtį (288 vidutinio dydžio puslapiai, be to, 10 iš jų užima antraštinis lapas, turinys bei paminėtųjų rašytojų rodyklė) ir turinio plotį (be dažniausiai tokiose knygosose aptariamos senovės graikų bei romėnų ir didžiųjų Vakarų Europos šalių – italų, ispanų, prancūzų, vokiečių, anglų – literatūros, čia, kaip minėta, apžvelgta Rytų šalių – kinų, japonų, indų, persų, arabų, asirų ir babiloniečių, žydų, egiptiečių, taip pat slavų, įskaitant ir rytinius, Skandinavijos tautų, latvių ir suomių literatūra), Maironio vartojama literatūrotyros terminija yra gausi, įvairi ir gana smulki (detali).

Terminų raiškos dalykai

Šioje straipsnio dalyje apžvelgiama Maironio vartotų terminų sandara ir kilmė.

Sandaros atžvilgiu, kaip įprasta, čia visų pirma skiriami vienažodžiai ir sudėtiniai terminai. Vienažodžiai terminai smulkiau skirstomi į terminologizuotus paprastuosius žodžius ir darinius, o pastarieji

dar apžvelgiami pagal darybos būdą. Sudėtiniai terminai smulkiau skirstomi pagal dėmenų skaičių (skiriami dvižodžiai ir trižodžiai terminai, minimi ir daugiažodžiai terminai, bet jų tėra tik keletas) bei pažyminiu einančių dėmenų raišką.

Kilmės atžvilgiu skiriami lietuviški, skolintiniai (paprastai vadinamieji tarptautiniai) ir mišrūs (hibridiniai) terminai.

Daugiausia *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* Maironis vartojo sudėtinių terminų – jų aptikta beveik du trečdaliai visų knygoje vartojamų terminų (apie 65 %). Tad truputį per trečdalį terminų yra vienažodžiai. Apžvalga pradedama nuo jų, nes vienažodžiai terminai dažniausiai sudaro sudėtinių terminų pamatą – eina pagrindiniu jų dėmeniu (nėra retenybė ir terminai, kurių pažymins yra išreikštas vienažodžiu terminu).

1. Dauguma vienažodžių terminų yra skoliniai. Paprastai tai ir ne vienoje kitoje kalboje vartojami literatūros mokslo terminai, pvz.: *aforizmas* 54, *aktas* 15 „dramos dalis, veiksmas“, *alegorija* 21, *anekdotas* 142, *asonansas* 68, *bardas* 136 „keltų giesmininkas poetas“, *chorėjas* 36, *dekadentizmas* 99, *dialogas* 16, *drama* 8, *elegija* 15, *epas* 25, *epigrama* 58, *epitetas* 35, *futurizmas* 99, *himnas* 10, *impresionizmas* 273, *ironija* 66, *jambas* 21, *klasicizmas* 89, *komedija* 15, *legenda* 9, *lyrika* 4, *lyrikas* 18, *lyrikė* 279, *lyrizmas* 23, *literatas* 56, *literatūra* 3, *madrigalas* 105, *meisterzingeris* 185, *metrika* 249, *ministrelis* 139, *motyvas* 194, *neoromantizmas* 215, *novelistas* 217, *novelistė* 276, *oktava* 120 „aštuonių eilučių posmas“, *paralelizmas* 27, *pentametras* 36, *personifikacija* 106, *prologas* 74, *proza* 5, *prozaikas* 56, *psalmė* 27, *pseudoklasicizmas* 75, *psichologizmas* 46, *realizmas* 94, *rimas* 7, *ritmas* 21, *ritmika* 99, *romanas* 8, *romantizmas* 89, *saga* 223 „Skandinavijos epo rūšis“, *satyra* 37, *scena* 16, *sentimentalizmas* 54, *sestina* 102 „šešių šešiaeilių posmų eilėraštis“, *simbolizmas* 99, *skaldas* 137 „Skandinavijos giesmininkas“, *sonetas* 102, *tercina* 103 „trių eilučių posmas“, *tragedija* 15, *trenas* 37 „graikų laidotuvių giesmė“, *trilogija* 40 ir kt. Vienas kitas skolinias terminas turi greta skliaustuose pridėtą lietuvišką atitikmenį, pvz.: *distichas* (*dvieilis*) 61, *versifikacija* (*eiliavimas*) 7 ar atvirkščiai – *šešimąstis* (*heksametras*) 34, *veiksmas* (*akcija*) 45, 199. Keletas terminų yra vartojami kiek kitaip negu įprasta antroje XX a. pusėje ir XXI a. pradžioje aplietuvinti, pvz.: *balada* 73 „baladė“, *ju-*

moras 156 „humoras“, *oda* 6 „odė“, *panegirikas* 66 „panegirika (iškilminga giriamoji kalba ar kitoks kūrinys)“, *subjektizmas* 98 „subjektivizmas“, *tematas* 43 „tema“. Pasitaiko nevienodu pavidalu vartojamų terminų, pvz.: *antitezis* 11 ir *antitezė* 27, *ekloga* 62 („*Bukolika* sudėta iš 10 eklogų, kuriose [mot. g.! – St. K.] poėta <...> idealizuoja piemenėlių gyvenimą“) ir *eklogas* 88, *novelė* 8 ir *novela* 107; *artista* 170 ir *artistas* 170 „1. aktorius; 2. menininkas“, *realista* 276 ir *realistas* 95, bet tik *poėta* 12. Beje, šis daugybę kartų įvairiais linksniais vartojamas žodis, vienaskaitos vardininke turi vien galūnę -a, o kituose linksniuose – beveik tik -as tipo galūnes (*poėto* 117, pasitaiko *poėtos* 12, *poėtui* 19 ir kt.). Dvidešimt metų anksčiau (1906 m.) išleistoje *Lietuvos istorijoje* įdėtoje *Trumpoje lietuvių rašliavos apžvalgoje*, kaip matyti iš poeto *Raštų* III tomo II knygoje įdėto perspaudo, ir kituose linksniuose to žodžio buvo vartojamos -a tipo galūnės.

Pluošto skolintinių terminų rašyba skiriasi nuo dabartinės, pvz.: *bylyna* 234 (dabar *bylina*), *biographija* 108 (*biografija*; beje, ir kituose graikiškos kilmės žodžiuose dabartinės *f* vietoje dažnai rašoma *ph*), *epinykija* 37 „graikų pergalės giesmė“ (*epinikija*), *epitaphija* 62 (*epitafija*), *expresija* 255 (*ekspresija*; tai vienintelis tokio rašymo su *x* atvejis), *intriga* 129 (*intriga*), *kalamburas* 66 (*kalambūras*), *metaphora* 64 (*metafora*), *minnezingeris* 179 (*minezingeris*), *mytas* 25 (*mitas*), *mytologija* 225 (*mitologija*), *monographija* 67 (*monografija*), *naturalizmas* 94 (*natūralizmas*), *poėma* 11 (*poema*), *rūna* 274 (*runa*), *vyzija* 279 (*vizija*). Kai kurie terminai rašomi dvejopai ar net trejopai, pvz.: *aliteracija* 7 ir *alliteracija* 178 (*aliteracija*), *hegsametas* 34 ir *hegzametas* 36 (*hegzametas*), *kancona* 102, *canzona* 105 ir *kanzona* 106 (*kancona*), *mysterija* 121 ir *misterija* 143 (*misterija*), *novelė* 8 ir *novelė* 8 (*novelė*), *poėzija* 6 ir *retkarčiais poezija* 272 (*poezija*), *trubadūras* 68 ir *trubaduras* 102 (*trubadūras*), *poėta* 12, *poėtė* 71 ir *retkarčiais poeta* 275. Parašymą *šiužetas* 77 šalia paprastai knygoje vartojamo *siužetas* 79, be abejo, reikia laikyti korektūros klaida (jų knygoje yra ir daugiau). Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, kai kurie terminai rašomi arčiau šaltinio kalbos (dvigubų priebalsių, *ph* vartojimas, dar plg. iš vokiečių kalbos paimtą *weltschmerz* 199), tačiau paprastai jų rašyba taikoma prie tarimo. Beje, tokios terminų rašymo skirtybės trečiame dešimtmetyje tebebuvo būdingos ne vien Maironiui. Anuo-

met dar nebuvo visai nusistovėjęs tas vadinamųjų tarptautinių žodžių aplietuvavimo ir rašymo būdas, kuris išsigalėjo vėliau ir kuriam įsitvirtinti, matyt, nemažai padėjo jau po Maironio išleistas K. Borutos, Pr. Čepėno ir A. Sirutytės-Čepėnienės sudarytas bei J. Žiugždos redaguotas *Tarptautinių žodžių žodynas* (Kaunas: „Sakalas“, 1936, 1064 p.).

Antroje XX a. pusėje vartojama nemažai hibridinių vienažodžių terminų. Bet *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* jų tėra vos keletas, pvz.: *idealizavimas* 158, *komiškumas* 190, *objektyviškumas* 66, *originalumas* 172, *plastiškumas* 205, *poėmėlė* 257, *poetiškumas* 27.

Tad grynai lietuviškų terminų apžvelgiamame Maironio darbe tėra kiek mažiau nei trečdalis (apie 100) visų vienažodžių literatūros mokslo terminų. Tik maža jų dalis tėra sutermininti paprastieji žodžiai, pvz.: *asmenys* 78 „veikėjai“, *daina* 4, *eilės* 18, *laiškas* 56, *menas* 25, *pėda* 68, *vaizdas* 28, *vardas* 9 „antraštė, pavadinimas“. Net du trečdaliai kalbamų terminų yra priesagų vediniai, pvz.: *apysakaitė* 30, *aprašymas* 10, *atvaizdavimas* 204, *dailininkas* 97 „menininkas“, *dainelė* 38, *dainininkas* 37, *eiliavimas* 7, *eilutė* 7 „eilėraščio dalis“, 267 dgs. „nedidelis eilėraštis?“, *giesmė* 6, *giesmelė* 37, *giesmininkas* 137, *lošikas* 41 „aktorius, vaidintojas“, *mįslė* 4, *padavimas* 6, *palyginimas* 28, *pamėgdžiotojas* 199 „sekėjas“, *pasakojimas* 11, *patarlė* 18, *paveikslas* 269, *rašytojas* 7, -a 222, *rašliava* 71 „raštija; literatūra“, *sakmė* 14 „pasakėčia“, *sekimas* 64, *turinys* 9, *tvarinys* 6 „kūrinys“, *tveryba* 51 „kūryba“, *vaidila* 145 „aktorius, vaidintojas“, *vaizdingumas* 210, *veikėjas* 38, *veiksmas* 15, *vertėjas* 274, *vertimas* 196 „išverstas į kitą kalbą kūrinys“ ir kt. Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, dažniausiai tai yra pačių dariųjų atitinkamų darybos klasių priesagų -imas, -ininkas, -inys, -umas ir kt. vediniai.

Kelis kartus mažiau (beveik šeštadalį) vienažodžių lietuviškų literatūros terminų sudaro galūnių vediniai, pvz.: *apysaka* 36, *dailė* 39 „meniškumas“, *dainius* 8, *iškalba* 56, *įtalpa* 7 „turinys“, *įžanga* 16, *malda* 16, *nuorašas* 9, *pasaka* 4, *prakalba* 56 „sakoma kalba“, *rauda* 8, *užbaiga* 260. Mažiausiai vartojama sudurtinių terminų, pvz.: *dvieilis* 19, *eilėraštis* 210 (tai retas knygos terminas, dažniausiai tam reikalui vartojamas žodis *eilės*), *metraštis* 55, *šešimąstis* 34 „hegzametras“ (LKŽ XIV 689 ir dabar Maironio raštuose šis žodis rašomas su a), *tautosa-*

ka 207, *viduramžis* 67 (bet dažniau *viduramžiai* 105). Visai neaptikta lietuviškų priešdėlių darybos terminų.

Tik keletas išvestinių terminų savo pavidalu (rašyba ar pamatine lytimi) skiriasi nuo jau anuomet įprastų, pvz.: *kūrėjas* 273, *kuryba* 43, *kurinys* 44 (kartkarčiais ir įprastas *kūrinys* 58), *tverėjas* 161 „*kūrėjas*“, *tveryba* 7 „*kūryba*“. Beje, *tvarinys* 99, *tverėjas* ir *tveryba* priklauso prie negausių dabar neteikiamų Maironio vartotų terminų (jų vietoje ir pats Maironis neretai vartojo *kūrinys*, *kūrėjas* ir *kūryba*), nebevartojamas „turinio“ reikšme žodis *įtalpa* (ir Maironis, rodos, net dažniau vartojo dabar įprastą terminą *turinys*). Vienas kitas terminas vėliau įsigalėjo kita reikšme.

2. Kaip minėta, didžiąją dalį (beveik du trečdalius) visų Maironio *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* vartojamų literatūrotyros terminų sudaro sudėtiniai terminai. Didžiausia jų dalis (per tris ketvirtadalius, daugiau kaip 400) yra dvižodžiai terminai. Didesnė dvižodžių terminų dalis (beveik trys penktadaliai) yra derinamojo pažyminio, o likę – nederinamojo pažyminio žodžių junginiai.

2. 1. Derinamuoju dvižodžių terminų pažyminiu dažniausiai eina būdvardžiai (beveik trijų ketvirtadalių tiriamų terminų, kuriuos sudaro derinamojo pažyminio junginiai). Šių dienų bendrinės kalbos vartotojai, bent pavartę Maironio *Trumpą visuotinės literatūros istoriją*, tikriausiai stebėtusi, kad bemaž pusė visų būdvardinių pažyminių turi priesagą *-iškas*, pvz.: *aistetiškas pasigerėjimas* 199 „estetinis pasigerėjimas (gėrėjimasis)“, *antiškos formos* 88 „antikinės formos“, *bibliškas motyvas* 279, *bibliškas tematas* 189, *didaktiškoji lyrika* 8, *dramatiškas eilėraštis* 263, *dvasiškas veikalas* 267 „religinis veikalas“, *epiškos eilės* 258, *fantastiškas romanas* 252, *istoriška apysaka* 261, *istoriškas turinys* 239, *jumoristiškas romanas* 204, *karžygiška poëma* 228, *klasiška drama* 211 „klasikinė drama“, *klasiška literatūra* 132 „klasikinė literatūra“, *komiška scena* 124, *kritiški raštai* 206 „kritikos raštai“, *lyriška drama* 277, *lyriška giesmė* 36, *literatiška kritika* 228 „literatūros kritika“, *literatiška vertė* 113 „literatūrinė vertė“, *metriškos eilės* 178, *mytiškas padavimas* 61 (dėl rašybos plg. *mytiškas poëta* 31), *mythologiška giesmė* 137, *patriotiška elegija* 37, *poëtiškas laiškas* 120, *poëtiškas pasakojimas* 57, *poëtiškas veikalas* 179, *pornographiškos eilės* 61, *raiteliškas romanas* 128 „riterių romanas“, *reališkas elementas* 152 „rea-

listinis elementas“, *romantiška poëma* 20, *satyriškas pasakojimas* 121 „satyrinis apsakymas“, *satyriškas romanas* 128 „satyrinis romanas“, *tautiška poëzija* 183, *tragiška scena* 124 ir kt. Dabartinėje terminijoje daugeliu atvejų tų terminų pažyminiu eina priesagos *-inis* būdvardžiai ar rečiau pamatinių daiktavardžių kilmininkas.

Trečdalio dvižodžių būdvardinio pažyminio terminų būdvardis turi priesagą *-inis*, pvz.: *akademinis rašytojas* 176, *antireliginis romanas* 96, *artistinė forma* 239 „meninė (meniška) forma“, *bažnytinė giesmė* 122, *dirbtinė forma* 72, *dirbtinė poezija* 121, *dirbtinis stilius* 156, *dramatinis tvarinys* 130 „dramos kūrinys, drama“, *dvasinė komedija* 122 „religinė komedija“, *erotinė giesmė* 37, *estetiniai jausmai* 3, *idėjinė drama* 279, *išviršinė forma* 7, *jumoristinis pasakojimas* 262 „humoristinis apsakymas“, *kūrybinė vaizduotė* 216, *lyrinės eilės* 90, *lyrinis poëta* 92, *pasaulinė literatūra* 4 „pasaulio (visuotinė) literatūra“, 267 „pasaulietinė literatūra“, *pasaulinis turinys* 10 „pasaulietinis (nereliginis) turinys“, *patriotinė daina* 269, *religinė legenda* 68, *religinis turinys* 27, *šeimyninis romanas* 154 „šeimos romanas“, *tautinis epas* 76, *visuomeninė apysaka* 71, *visuotinė literatūra* 3.

Iš pateiktų pavyzdžių skaitytojas turbūt pastebėjo šiokių tokių pažyminių raiškos nevienodumų. Plg. *aistetiškas pasigerėjimas* 199 ir *estetiniai jausmai* 3, *dvasiškas veikalas* 267 ir *dvasinė komedija* 122, *jumoristiškas romanas* 204 ir *jumoristinis pasakojimas* 262 ir kt. Yra ir variantinių sudėtinių terminų su abiejų šių priesagų būdvardžiais, pvz.: *dramatiškas rašytojas* 99 ir *dramatinis rašytojas* 143 „dramų rašytojas“, *istoriškas romanas* 160 ir *istorinis romanas* 161, *karžygiška giesmė* 137 ir *karžyginė giesmė* 177, *lyriškas eilėraštis* 198 ir *lyrinis eilėraštis* 214, *lyriškas talentas* 88 ir *lyrinis talentas* 93, *lyriškas veikalas* 15 ir *lyrinis veikalas* 92, *patriotiška giesmė* 142 ir *patriotinė giesmė* 207, *poëtiška vertė* 6 ir *poëtinė vertė* 139, *poëtiškas talentas* 62 ir *poëtinis talentas* 57. Keleto terminų *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* vartojama net po tris variantus, pvz.: *dramatiškas veikalas* 16, *dramatiškasis veikalas* 8 ir *dramatinis veikalas* 144 „dramos veikalas, drama“, *karžygiškas epas* 70, *karžygiškasis epas* 227 ir *karžyginis epas* 31. Pastaruoju atveju geriausiai tiktų *karžygių epas*.

Tik šeštadalio terminų pažyminiai yra išreikšti kitokiais būdvardžiais (dažniau paprastaisiais), pvz.: *baltos eilės* 259, *eilėta kronika* 9

„eiliuota kronika“, gyvas dialogas 124, modernė pasaka 272, orientale vaidentuvė 12 „rytiečių vaizduotė“, originalus kūrinys 194, poėtingas vaizdas 135 „poetiškas vaizdas“, sentimentalūs romantizmas 176, tobula forma 264, trejopas vienodumas 76 „trys vienumai“, trumpa novelė 216, trumpa poėma 257, trumputė poėmėlė 209 ir kt. Ir čia kai kurios sąvokos yra įvardijamos ne vienaip, pavyzdžiui, „pagrindinis veikėjas“ vadinamas net ketveriopai – centralinis asmuo 114, centrinis asmuo 242, svarbiausias veikėjas 47 ir vyriausias asmuo 19.

Labai retai *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* pažyminiu Maironis tevirtų dalyvių – dalyvinių pažyminių turi tik keletas terminų, pvz.: *dainuojama literatūra* 4, *išdailinta forma* 156, *kalbama literatūra* 4 „pasakojamoji literatūra (tautosaka)“, *nežinomas autorius* 61, *rašomoji literatūra* 4, *tvirkinančios eilės* 61 ir *veikiantieji asmenys* 40 su variantais *veikią asmenys* 46 bei *veikiantys asmenys* 192.

Kalbant apie Maironio vartotus dvižodžius terminus, kurių derinamasis pažyminys yra išreikštas būdvardžiu bei dalyviu, iš karto į akis krinta tai, kad be galo retos čia įvardžiuotinės lytys, pvz.: *didaktiškoji lyrika* 8, *istoriškoji tragedija* 277, *rašomoji literatūra* 4, *šventosios giesmės* 188, minėtas variantas *veikiantieji asmenys* 40 ir varijuojantys terminai *istoriška daina* 68 ir *istoriškoji daina* 68, *istoriška drama* 123 ir *istoriškoji drama* 204, *istoriška poėma* 238 ir *istoriškoji poėma* 266, *klasiška forma* 75 ir *klasiškoji forma* 204, *šventa legenda* 137 ir *šventoji legenda* 227; *dramatiškas veikalas* 16 „drama“, *dramatiškasis veikalas* 8 ir *dramatinis veikalas* 144, *karžygiškas epas* 70, *karžygiškasis epas* 227 ir *karžyginis epas* 31. Beje, tai gali būti bendras ano meto literatūros mokslo terminijos bruožas – retoki įvardžiuotiniai būdvardžiai bei dalyviai ir V. Dubo *Literatūros įvade* (Kaunas–Marijampolė, 1927), tik čia gerokai dažnesni priesagos *-inis* būdvardžiai.

Daugmaž ketvirtadalis dvižodžių derinamojo pažyminio terminų yra sudėtiniai sujungiamieji arba priedėliniai, t. y. jų dėmenimis einantys daiktavardžiai yra savarankiški arba ir jų pažyminys, ne tik pažymimasis žodis, yra išreikštas daiktavardžiu, pvz.: *apysaka-novelė* 268, *apysaka-idilija* 154, *daina-legenda* 70, *drama-tragedija* 126, *giesmė-balada* 241, *giesmininkas-bardas* 136, *giesmininkas-poėta* 136, *giesmininkas-skaldas* 226, *komedija-satyra* 83, *novelė-idilija* 118, *novelė-pasakojimas* 208, *oda-carmina* 59, *oda-epinykija* 38, *pasakojimas-epi-*

zodas 129, pasaka-saga 140, poëma-idilija 200, poëma-epopėja 179, poëma-romanas 238, poëta-artista 35, poëta-patriotas 120, pseudoklasikas-dramaturgas 127, rapsoda-giesmė 32, rašytojas-romantikas 173, romanas-pasakojimas 96, satyra-elegija 37, trilogija-tragedija 218, vaidinimas-misterija 72 ir kt. Didžioji dalis šios rūšies terminų rašoma su brūkšneliu tarp dėmenų, tačiau šiek tiek parašyta be brūkšnelio, pvz.: *dainius poëta* 36, *drama idilija* 208, *legenda pasaka* 206, *menininkas poëta* 277, *moterys rašytojos* 222, *patriotas lyrikas* 257, *poëta epikas* 249, *rašytojas poëta* 132, ar net abejaip, pvz.: *apysaka-romanas* 154 ir *apysaka romanas* 262, *poëta-lyrikas* 113 ir *poëta lyrikas* 211, *veikėjas aktorius* 39 ir *veikėjas aktorius* 38. Keleto terminų nėra nusistovėjusi dėmenų tvarka, pvz.: *drama-komedija* 52 ir *komedija-drama* 123, *giesmė legenda* 178 ir *legenda-giesmė* 138, *giesmininkas-skaldas* 226 ir *skaldas-giesmininkas* 224, *realistas rašytojas* 217 ir *rašytoja-realistė* 168.

2. 2. Nederinamojo pažyminio žodžių junginiai sudaro per du penktadalius visų dvižodžių sudėtinių terminų. Beveik visų jų pažymins yra išreikštas daiktavardžio kilmininku. Dažniau (netoli dviejų trečdalių) šių terminų pažymins yra vienaskaitos kilmininkas, pvz.: *akcijos gyvumas* 123, *atgailos psalmė* 26, *dramos akcija* 76, *džiaugsmo giesmė* 275, *eiliavimo būdas* 190, *formos dailumas* 99, *gamtos rėginys* 35 „peizažas“, *gamtos vaizdai* 269, *kalbos dailumas* 247, *kalbos grožis* 176, *kalbos skambumas* 153, *kalbos turtingumas* 59, *kritikos rašinys* 194, *kritikos straipsnis* 206, *liaudies daina* 196, *liaudies dialektas* 54, *liaudies epas* 177, *liaudies folkloras* 6, *liaudies giesmė* 136, *liaudies pasaka* 83, *liaudies poëtas* 276, *liaudies poezija* 196, *liaudies tvariniai* 184, *liaudies tveryba* 186, *lyrikos turinys* 241, *literatūros dokumentas* 6, *literatūros draugija* 277, *literatūros istorija* 197, *literatūros mokslas* 3, *literatūros paminklas* 68, *literatūros paskaita* 252, *literatūros periodas* 27, *literatūros prelekcija* 253 „literatūros paskaita (aukštosios mokyklos)“, *literatūros rūšys* 31, *literatūros srovė* 17, *literatūros žydėjimas* 55, *makaronizmo laikotarpis* 249 „kalbų maišymo laikotarpis“, *meilės daina* 101, *meilės dainelė* 30, *meilės giesmė* 141, *meilės poëma* 11, *meilės sonetas* 144, *meilės tragedija* 145, *pergalėjimo giesmė* 37, *poëzijos teorija* 60, *poëzijos tvarinys* 27, *rašto kalba* 276 „rašomoji kalba“, *realizmo pakraipa* 216, *ritmo lengvumas* 59, *romantizmo srovė* 237, *stiliaus gražumas* 255, *stilistikos priemonė* 271, *tautos daina* 177, *tautos epopėja*

254, *tautos giesmė* 18, *tautos padavimas* 179, *technikos tobulumas* 126, *tėmos platumas* 19, *turinio įdomumas* 166, *vaizduotės turtingumas* 193, *veikimo scena* 16 „dramos veiksmo dalis“ ir kt. Beveik visų likusių terminų nederinamasis pažyminytis yra išreikštas daugiskaitos kilmininku, pvz.: *apysakų rašytojas* 269, *asmenų tipai* 95 „veikėjų tipai“, *dramų forma* 95, *eilių forma* 215, *eilių melodingumas* 59, *eilių ritmika* 263, *eilių skambumas* 60, *garsų ritmika* 219, *grupių scenos* 149, *idilijų rašytojas* 50, *jausmų jėga* 60, *karžygių mytas* 267, *komedijų intriga* 53, *laidotuvių giesmė* 30, *laiškų forma* 60, *literatų ratelis* 90, *novelių rašytojas* 219, *pasakojimų branduolys* 64, *piemenėlių novelė* 118, *poetų erotizmas* 270, *psalmių vertimas* 248, *puotų giesmelė* 59, *ritmų kalba* 62, *romanų asmenys* 154 „romanų veikėjai“, *romanų forma* 95, *romanų veikėjai* 95, *sakmių rašytojas* 76 „pasakėčių rašytojas“, *skaldų giesmė* 227, *trubadurų giesmė* 101, *veikalų pastatymas* 53 ir kt. Vieno termino yra atvirksstinė dėmenų tvarka – ciklius dainų 69.

Komedijos rašytojai 46 („**Aristophanas** <...> priklauso prie genialiausių pasaulinių komedijos rašytojų <...>“) ir *komedijų rašytojas* 39 yra tos pat reikšmės terminų variantai. Keletas variantinių terminų turi pažyminius, išreikštus daiktavardžio kilmininku ir būdvardžiu, pvz.: *dramos kūrinys* 56 ir *dramatinis kūrinys* 127, *karo giesmė* 177 ir *kariška giesmė* 209, *literatūros veikalas* 9 ir *literatiškas veikalas* 9, *pasaulio literatūra* 161 ir *pasaulinė literatūra* 11, o vienas terminas tokių variantų turi netgi tris – *lyrikos tvariniai* 90, *lyriniai tvariniai* 57 ir *lyriški tvariniai* 20. Beje, ta pačia reikšme vartojamas dar ir terminas *lyriniai kūriniai* 217 (anksčiau *lyriniai kuriniai* 131). Panašiai vartojamas ir terminas *poėzijos tvėryba* 78, *poėtiška tvėryba* 5 (ir *poėtiška tvėryba* 186) bei jo sinonimas *poėtinė kūryba* 219.

Šios rūšies terminų, kurių pažyminytis yra išreikštas ne daiktavardžio kilmininku, o kitu linksniu ar net nelinksniuojamu žodžiu, tėra vienetai, pvz.: *drama pasiskaitymui* 164, *eilėmis laiškas* 159 „eiliuotas laiškas“, *picaresko romanas* 127 (pažyminytis *picaresko* yra pusiau fonetiškai lietuvinintas, pusiau ne, tačiau labai abejotina, ar jį reikėtų laikyti gramatiškai lietuvinantu) ir *proza rašytojas* 111.

2.3. Mažiau kaip ketvirtadalis sudėtinių terminų (apie 100) yra trižodžiai. Čia, kaip anksčiau minėta, neskaitomi tokie prie nomenklatūrinių pavadinimų skirtini žodžių junginiai, kaip *dramatiškieji ki-*

nų veikalai 8, rašomoji rusų literatūra 233, raštiškoji suomių literatūra 274, tautinė ispanų literatūra 130, tautiškoji germanų epopėja 182, visuomeninis graikų epas 35 ir kt. Ne trižodžiais terminais, o dvižodžių terminų sutraukiniais, jų junginiais ar kiti net ne terminais, o terminologinio pobūdžio žodžių junginiais laikomi *aiški ir daili kalba* 74 (plg. *aiški kalba* ir *daili kalba*), *akcijos gyvumas, įdomumas* 123 (plg. *akcijos gyvumas* ir *akcijos įdomumas*), *dramos arba tragedijos pasiskaitymui* 164, *grožio ir dailės dėsniai* 3, *kalbos turtingumas ir nuoširdumas* 255, *lyrikos turinys ir regradis* 92, *nepaprasta, dirbtinė forma* 72, *ritmo lengvumas ir įvairumas* 59 ir kt., lygiai kaip ir iš dar daugiau žodžių sudėti pasakymai (*jausmingas ir poėtingas pasakojimas proza* 255, *patriotiškos, skambios, muzikalės giesmės* 216 ir kt.). Čia laikomasi požiūrio, kad tarp vieno tipo (derinamųjų arba nederinamųjų) į termino sudėtį įeinančių pažyminių kablelis paprastai nededamas, tad kablelio buvimas rodo esant terminų arba terminologinio pobūdžio (aiškus daiktas, gali būti ir šiaip žodžių) junginį. Be abejo, to nereikia visuotinti, neatmestina tikimybė, kad kablelio buvimas ar nebuvimas gali būti skyrybos ar korektūros klaida. Dėl to kiekvieną atvejį reikia gvildinti atskirai.

Trižodžiai terminai dažniau (daugiau negu trim penktadaliais atvejų) sudaromi prie dvižodžio termino pridedant dar vieną dėmenį, pvz.: *karžygiškas liaudies epas* 232 (plg. *liaudies epas*), *lyriškai dramatiškas tvarinys* 169 (plg. *dramatiškas tvarinys*), *pasaulinė katalikiškoji tragedija* 256 (plg. *katalikiškoji tragedija*). Kiti paprastai turi atskirą pažyminio junginį tarp savęs sudarantį sudėtinį trižodžio termino pažyminį, pvz.: *istoriško turinio drama* 212 (plg. *istoriškas turinys*), *literatūros žydėjimo laikotarpis* 52 (plg. *literatūros žydėjimas*). Neretai tokių trižodžių terminų pažyminys pats yra kilęs iš dvižodžio termino, pvz.: *dramatiško dialogo forma* 61 (ir *dramatiškas dialogas*), *liaudies tverybos veikalas* 182 (ir *liaudies tveryba*), *religinės įtalpos drama* 127 (ir *religinė įtalpa* „religinis turinys“), *visuotinės literatūros istorija* (ir *visuotinė literatūra*) ir kt. (atsiečiau žiūrint, dalies tokių terminų sandarą būtų galima suvokti dvejopai, t. y. laikyti, kad, tarkim, terminas *dramatiško dialogo forma* yra sudarytas 1) iš *dramatiškas dialogas* ir *forma* arba 2) iš *dramatiško* ir *dialogo forma*. Tačiau kalbos logikos požiūriu priimtinesnis rodosi pirmasis supratimas).

Maždaug trečdalis trižodžių terminų turi sudėtinį dvižodį nederinamąjį pažyminį. Dažniau jį sudaro nederinamasis pažyminis su savo derinamuoju pažyminiu, pvz.: *dramatiško dialogo forma* 61, *istoriško turinio drama* 212, „*Jaunosios Vokietijos*“ *periodas* 215, *pasaulinio pobūdžio giesmė* 142, *realistiškos pakraipos rašytojas* 246, *religinio turinio giesmė* 142, *satyriško pobūdžio poėma* 250, *šventųjų legendų pasakotojas* 226, *tautinės poezijos atgimimas* 179, *veikiančiųjų asmenų tipai* 201, *visuotinės literatūros mokslas* 3 ir kt. Dvigubai retesni yra tokie trižodžiai terminai, kurių sudėtinį pažyminį sudaro nederinamojo pažyminio junginys, pvz.: *eilių rašymo manija* 59, *liaudies tverybos veiklas* 182, *literatūros žydėjimo periodas* 7, *poėmos stiliaus vaizdingumas* 254. Be abejo, atsitiktiniu dalyku reikia laikyti atvirkštinę termino išlavinimas meniško skonio 187 žodžių tvarką.

Per ketvirtadalį trižodžių terminų sudaro terminai su mišriaisiais pažyminiais. Šiuo atveju pažymimasis žodis turi derinamąjį ir nederinamąjį pažyminius, pvz.: *alegoriškas rašymo būdas* 71, *centralinis romano asmuo* 200 „pagrindinis romano veikėjas“ ir *centrinis poėmos asmuo* 253, *harmoningas garsų suderinimas* 219, *karžyginis liaudies epas* 248, *lyriška trubadurų daina* 71, *originalus scenos vaizdelis* 267, *pasaulinis komedijų rašytojas* 80 „pasaulio masto komedijų rašytojas“, *patriotiška karo giesmė* 209, *tobula kūrinų forma* 106. Dažnų dažniausiai derinamasis tokių terminų pažyminis yra prieš nederinamąjį pažyminį (taip, kaip pateiktuose pavyzdžiuose). Priešinga pažyminių tvarka, pavyzdžiui, *liaudies epinė daina* 182, *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* yra be galo retas, tad aiškiai išimtinis dalykas.

Ketvirtadalis trižodžių sudėtinių terminų yra su prie derinamuoju pažyminiu einančio būdvardžio prišlietu prieveiksniu, pvz.: *alegoriškai karžygiškas epas* 144, *dekadentiškai mystikinė srovė* 273, *epiškai dramatiškas tvarinys* 28, *komiškai satyriškas romanas* 74, *lyriškai dramatiškas veiklas* 16, *mystiškai alegoriška poėma* 21, *mytiškai karžyginis epas* 224, *mytologiškai didaktiškas pasakojimas* 36, *mythologiškai karžygiškas epas* 234, *patriotiškai alegoriška poėma* 233, *pusiau satyriška poėma* 186, *pusiau mythiška pasaka* 251, *religiškai mytiška giesmė* 52, *stabmeldiškai karžygiškas epas* 178, *stabmeldiškai religinė giesmė* 177, *subtyliai artistiška forma* 220 „subtili meninė forma“. Trejetas terminų turi ne kartą J. Jablonskio taisytus prieveiksnius su baigmeniu

-iniai, pvz.: *lyriniai epinė poëma* 157, *lyriniai epiška giesmė* 228 ir *religiniai karžygiška giesmė* 178. Tik vienas šio tipo terminas aptiktas parašytas su brūkšneliu (*satyriškai-jumoristinis elementas* 208). Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, šiame pluošte esama kiek daugiau ir kitokių terminų rašybos savitybių bei nevienodumų, pvz.: *mystikinė, mystiškai, mytiškai, mytiška* ir *mythiška, mytologiškai* ir *mythologiškai, subtyliai*. Kalbant apie šio tipo terminus apskritai, dar reikia pridėti, kad šiuolaikinėje mokslo kalboje tokie terminai yra labai reti – dažniausiai prieveiksmio vietoje dabar būtų vartojamas jo pamatinis būdvardis.

Daugmaž aštuntadalis terminų turi du derinamuosius pažyminius, pvz.: *asmeninis lyriškas eilėraštis* 276, *nerimuotos baltos eilės* 151, *originalus didaktiškas veikalas* 248, *pasaulinė katalikiškoji poëma* 256, *trumpas lyriškas tvarinys* 255, *vyriausias veikiantis asmuo* 164.

Dar kitokių trižodžių terminų *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* tėra vienetai – *lyrinis eilėmis veikalas* 115 ir *poëtingas pasakojimas proza* 255. Taip pat tik keletas tėra panašios ar kitokios sandaros terminų (su ketvirtu žodžiu einančiu jungtuku *ir*, prielinksniu ar iš keturių įvardijamųjų kalbos dalių žodžių), pvz.: „*audros ir varžto*“ *periodas* 201, *komedijos apsiausto ir kalavijo* 122 (šis įvardijimas, beje, tėra čia pat pateikto ispanų termino *comedias de capa y espada* vertimas), *meilės ir vyno dainos* 59, *romanai iš visuomenės gyvenimo* 165 ir *pasaulinio rašyto epo tvariniai* 140 bei *prozaiški religinio turinio veikalai* 248 „religinio turinio prozos veikalai“. Pagaliau didelė knygos retenybė – makaroniškas (pusiau ispaniškas, pusiau lietuviškas) terminas *gusto picaresco romanų rūšis* 119 „satyriniai (kartais nepadorūs) romanai“.

2. 4. O kokie yra sudėtiniai terminai sudaromųjų žodžių kilmės atžvilgiu? Tie žodžiai čia skirstomi į dvi dalis – 1) lietuviškus, t. y. neturinčius svetimų kilmės sudaromųjų dalių, ir 2) svetimus bei pusiau svetimus, t. y. skolinius (turinčius tik lietuvišką galūnę ar retkarčiais neturinčius ir jos) ir mišrius žodžius (paprastai, be galūnės, turinčius ir kitų sudaromųjų lietuviškų ir skolintų žodžių dalių; *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* paprastai tie žodžiai turi iš skolinio gautą pamatinį kamieną ir lietuvišką priesagą. Beje, Maironio šioje knygoje vartojami svetimų kilmės daiktavardžiai dažnų daž-

niausiai yra skoliniai, o būdvardžiai – dažniausiai hibridai). Tad, apibendrinamai žiūrint, visi aptariami sudėtiniai terminai būna trejopi:

1) visi termino dėmenys yra grynai lietuviški (tokių literatūros mokslo terminų *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* yra beveik šeštadalis iš beveik pusšesto šimto sudėtinių dvižodžių ir trižodžių terminų), pvz.: *baltos eilės* 259, *liaudies pasaka* 83, *vyriausias veikiantis asmuo* 164;

2) terminas turi ir grynai lietuviškų, ir skolintų ar mišrių dėmenų (tokių terminų yra netoli dviejų trečdalių visų sudėtinių dvižodžių ir trižodžių terminų; beje, terminai vien su lietuviškais ir skolintais dėmenimis, be hibridų, sudaro du penktadalius visų sudėtinių terminų), pvz.: *epiškas pasakojimas* 6, *karžygiškas epas* 70, *legenda-pasaka* 206, *originalus kūrinys* 199, *patriotiškos karo giesmės* 209, *pasaulinė katalikiškoji poėma* 256, *piemenėlių novelės* 118, *stiliaus vienodumas* 205;

3) visi termino dėmenys yra skolinti arba mišrūs (tokių terminų yra per penktadalį visų dvižodžių ir trižodžių terminų), pvz.: *bibliškas motyvas* 279, *fantastiškas romanas* 252, *patriotiškai alegoriška poėma* 233, *poėma-romanas* 238, *poėzijos teorija* 60, *sentimentalis romantizmas* 176 ir kt.

3. *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* yra per 30 visai nelietuvinų svetimų kalbų terminų. Dažniausiai tokie terminai tėra pavartoti po vieną kartą, neretai šalia pateikto lietuviško atitikmens ar bent glausto paaiškinimo. Čia pateikiamas pluoštelis įvairių tokių pavyzdžių su knygos kontekstu:

cartas: „**Diego de Mendoza**, rašęs sonetus, kanconas, ypač įgarsėjęs elegijomis ir poetiškais laiškais (*cartas*)“ 120;

chansons de geste: „Prie seniausių prancūzų literatūros paminklų <...> priklauso religinės legendos ir taip vadinamosios *chansons de geste* arba istoriškos dainos, giedotos klajojančių poetų, šiaurėje vadinamų *truverais*, pietų Galijoje *trubadūrais*“ 68;

comoedia palliata, comoedia togata: „Romėnų komedijos buvo dviejopos rūšies; vienos vadinosi *comoedia palliata* (*pallium* – graikų apdaras), kuriose veikia asmenys scenoje ir jų apdarai pamėgdžiojo graikus; antros vadinosi *comoedia togata*, jose artistai lošdavo scenas iš romėnų gyvenimo <...>“ 52;

contes, fableaux: „Tos rūšies apysakos vienos, vadinamos *contes*, buvo ilgesnės, rimtesnės įtalpos <...>. Kitos, vadinamos *fableaux*, buvo trumpesnio turinio, satyriškoje, lengvai pašiepiančioje formoje rašytos, kartais nepadoriai šlykščios“ 70;

epistolae: „<...> Horacijus vėl nukrypo į satyras, kurias rašė laiškų (*epistolae*) formoje“ 60;

miracles, moralités [= *moralités*], *mystères, passions*: „Pakėlimui krikščioniškų jausmų ir iškilmingesniai švenčių apvaikščiojimui atsiranda įvairios *mystères, miracles, passions, moralités*, kuriose būdavo perstatoma su pamokymais scenos iš Kristaus, Marijos, Šventųjų gyvenimo, ar vaizdai iš Senojo Testamento“ 72;

pastourelles: „<...> jos [dainos] idealizuoja piemenėlių gyvenimą (*pastourelles*) <...>“ 71;

sögur: „Trečioji senojo Skandinavijos epo rūšis – *sagos* (sögur) arba pasakos <...>“ 227;

Sturm und Drang periodas: „Tasai laikotarpis, rods, palyginti trumpas, paprastai vadinama *Sturm und Drang* (audros ir varžto) periodu“ 197.

Beje, *Trumpoje visuotinės literatūros istorijoje* Maironis neretai ir kūrinių antraštes pateikinėjo originalo kalba, greta dažniausiai pridėdamas vertimą į lietuvių kalbą arba atvirkščiai – šalia lietuviško pavadinimo parašydamas originalųjį. Romėnų autorių citatos knygoje pateiktos tik lotyniškai. Pastarasis dalykas bus nulemtas lotynų kalbą turėjusio mokėti knygos adresato.

Apibendrinamosios pastabos

Maironis į kultūros ir visuomenės veiklą stojo prasidėjus XIX a. galo tautos atgimimui ir pasidarė vienu iš žymiųjų jo žmonių. Savo naujųjų laikų bendrinės kalbos vartosenos įpročius jis ugdė, skaitydamas, be kita ko, „Aušrą“, kurioje, pradėjęs mokytis kunigų seminarijoje, paskelbė pirmą savo eilėraštį, ir kitus ano meto leidinius (nemažai jaunesnių žmonių gal net nežino, kad Maironio vaikystės ir jaunystės laikais lietuviškų mokyklų nebuvo, tad tokiose mokyklose jam nė negalėjo tekti mokytis, vėliau pats jis veikliai prisidėjo prie lietuviškų mokyklų kūrimo). *Trumpa visuotinės literatūros istorija* ro-

do, kad šokia tokia dalimi iki savo amžiaus galo Maironis bus išlikęs pradinio dabartinės bendrinės lietuvių kalbos susidarymo tarpsnio atstovas. Tai matyti ne tik iš jo kalboje vyraujančių priesagą *-iškas* turinčių būdvardžių, bet ir nereto senesnių ir naujų terminų varijavimo (*eilės* ir *eilėraštis*, *įtalpa* ir *turinys*, *tvarinys* ir *kūrinys*, *veikiantis asmuo* ir *veikėjas* ir kt.), skolinių lietuvinimo (*balada*, *oda*, *originalis* „originalus“, *poėta*, *sentimentalis* „sentimentalus“ ir kt.; bet šalia ir *originalus*), bent kiek iš rašybos. Tiesa, čia nebėra kai kurių 1906 m. išspausdintoje *Trumpoje lietuvių rašliavos apžvalgoje* vartotų senesnio meto terminų, pvz.: *ypata* „veikėjas“, *rankvedis* „vadovėlis“, *svietiškoji rašliava*, tačiau į naująją, antrame ir trečiame XX a. dešimtmetyje sparčiai kurtą ir tvarkytą terminiją Maironis bus ėjęs palaipsniui ir iki galo neperėjęs (tikriausiai tai liudija minėtasis neretas terminų, jų lyčių ir rašymo įvairavimas).

Savo poezijos kalbos dailinimui Maironis visą gyvenimą yra skyręs labai daug dėmesio ir laiko. V. Zaborskaitės žodžiais, jis „nuolat tobulino savo poetinį žodį“, taip prisidedamas prie bendrinės kalbos norminimo ir tobulinimo, ir „sukūrė liet[uvų] lyrikos aukštąjį stilių“ (Zaborskaitė 2001: 306). Ir praėjus septyniasdešimt metų po mirties bei dvigubai tiek metų nuo gimimo, poeto kalba rodosi visai šviežia, dabartiška ir pavyzdinė, o pats jis gali būti laikomas naujosios bendrinės poetinės lietuvių kalbos tėvu. Dalykinei *Trumpos visuotinės literatūros istorijos* kalbai tvirtos redaktoriaus rankos trūko. Rygiškių Jonas būtų turėjęs ką dėl jos prikišti. Tačiau iš naujo skelbiant Maironio darbus, vis dėlto reikėtų laikytis originalo, o prireikus pateikti kalbos paaiškinimų. Antraip, kai bandoma kištis, ypač be tikslo ir vienodo nusistatymo, šaltinio kalba yra iškraipoma. Taip ir atsitiko trečio Maironio „Raštų“ tomo antroje knygoje (Vilnius: „Vaga“, 1992), kur dalies jo kalbos savitybių neliko nė kvapo (iš terminologijai svarbių dalykų minėtina, pavyzdžiui, *autoritas*, *idilija*, *jezavitas*, *metaphora*, *oda* ir nemažai kitų, pakeistų dabartiniais *autoritetas*, *idilė*, *jėzuitas*, *metafora*, *odė* ir kt.).

Baigiant būtina pasakyti, kad Maironio *Trumpa visuotinės literatūros istorija* yra labai įdomus šakotos poeto, dvasininko bei mokslo žmogaus veiklos kūrinys, svarbus ir kaip šiuolaikinės literatūrotyros terminologijos kūrimo ir brendimo laikų žingsnis. Tai vienas pirmųjų

lietuviškų darbų, kuriame yra tiek daug ir tokių įvairių šios srities terminų. Tie terminai, be abejo, buvo įsidėti į galvą ir vartojami Maironio mokinių (klierikų ir studentų). Nemažai tų terminų iš esmės nepakeisti tebevartojami ir dabar, dalies jų per laiką pakito gramatinė raiška ar rašyba, ir tik nedaugelis, tarsi užgesę žiburiai, liko vien lietuvių mokslo kalbos praeities liudytojai.

* * *

Rašant šį darbą, atmintyje suskambo iškilmingame valstybiniame šimtųjų Maironio gimimo metinių minėjime, vykusiame Vilniaus dramos teatre Vėlinių vigilijoje, girdėti Putino žodžiai: „Mano kartos žmonėms Maironis daugiau negu poetas. Mes žinome daug didesnių poetų už Maironį, tačiau Maironis mums kažkas daugiau negu jie. Ne savo raštų gausumu, ne tematikos svarumu, ne poetiniu artizmu, o savo lietuviško žodžio galia ir poveikiu mūsų sąmonei, – žodžio, padėjusio mums rasti save, apsispręsti ir visą amžių pasilikti su savo kraštu, su savo tauta“ (Mykolaitis-Putinas, 1969: 592). Turbūt visa pakiliai nusiteikusi salė, įskaitant ir pačius jaunuosius, galėjo pasakyti tą patį. Lietuvio širdžiai ir dvasiai Maironis toks tebėra ir dabar, toks turėtų likti ir ateinančioms kartoms.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- M a i r o n i s 1926: Trumpa visuotinės literatūros istorija. – *Maironio raštai* 5, Kaunas.
- M a i r o n i s 1992: *Raštai* 3(2), Vilnius.
- M y k o l a i t i s - P u t i n a s V. 1936: *Naujoji lietuvių literatūra* 1, Kaunas.
- M y k o l a i t i s - P u t i n a s V. 1969: *Raštai* 10, Vilnius.
- S l a v i n s k a i t ė I. 1992: Maironis – visuomenininkas švietėjas. – M a i r o n i s. *Raštai* 3(2), Vilnius, 5–28.
- T u m a s J. 1924: *Lietuvių literatūros paskaitos <...>*. Jonas Maironis-Mačiulis, Kaunas–Marijampolė.
- Z a b o r s k a i t ė V. 1968: *Maironis*, Vilnius.
- Z a b o r s k a i t ė V. 2001: Maironis. – *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius, 305–307.

MAIRONIS AND OUR TERMINOLOGY OF LITERARY SCIENCE

Summary

This article discusses terms of literary science and a few terms of linguistics, publishing and theatre in respect of meaning and expression in *Trumpa visuotinės literatūros istorija* (*A short history of universal literature*) (1926) written by the poet, priest, scientist and educator Maironis (Jonas Mačiulis, 1862–1932). Maironis is widely known as a poet and public figure of the times of national rebirth.

In respect of meaning, these groups of terms of literary science are separated and presented according to their number: 1) names of kinds of literature and works of literature and names of genres, 2) names of features and actions related to literary works and their creation, 3) names of creators and performers, 4) general terms of the literary science, 5) names of content and the means of expression (form), 6) names of the parts of writings, 7) names of the characters of writings. The conclusion is that in the investigated respect, Maironis' terminology of literary science is plentiful (about 1000 terms in total), diverse and rather detailed.

In respect of expression, the majority of terms are complex terms (about two thirds of all terms). Most of them are two-word terms and only less than a quarter are three-word terms. Longer terms are in single numbers. Complex terms are also researched in respect of the expression of their attributes and the origin of their components. The majority of one-word terms are international terms. Cases of adaptation of borrowings, word-formation of Lithuanian terms and exceptional cases of orthography are overviewed.

The general conclusion is that Maironis used quite a lot of terms from the initial stage of the formation of modern standard language, but he also accepted new terms that were rapidly spread in the second and third decades of the 20th century and are still used today and variants of old terms. That is why there are rather a large number of synonyms and variants of terms in his work.

Stasys KEINYS
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-2055 Vilnius
E. paštas termin@ktl.mii.lt

Gauta 2002-10-01